УДК 35: 639.1(477)

**Олег Проців**

# Вплив правового регулювання власністю на мисливські види тварин на організацію мисливства у Європі X – XX ст.

В Україні існує низка проблем галузі мисливського господарства, пов’язане з функціональним, інституційним, організаційним спрямуванням, що негативно впливає на результати його діяльності, знижують рівень ефективності, призводять до збитковості. Зокрема, це – проблеми, пов’язані з правом власності на мисливські види тварин, охороною мисливських видів тварин, компетенцією мисливських органів. Вирішення означених проблем потребує наукового підходу щодо пошуку шляхів удосконалення механізму регулювання мисливства в Україні, методологічних підходів щодо їх реалізації, вивчення, узагальнення та використання найкращого досвіду.

Розглянуто вплив політико-правових устроїв суспільства на право власності на мисливські види тварин. Встановлено, що основний вплив на правові системи європейських країнах мали два філософсько-правові погляди на право власності на дичину: німецьке та римське. Виявлено причинно-наслідкові зв’язки щодо права власності на мисливські види тварин. Проведено порівняльний аналіз Галицького мисливського законодавства та інших країни Європи в частині організації полювання на мисливські види тварин. Проведено аналіз мисливських законів Галичини, Другої Речі Посполитої, Бельгії, Німеччині, Голландії, Іспанії, Чехії, Франції, Англії, Швеції, Норвегії, Бельгії, Румунії, Італії, Росії в частині напрацювання механізмів привласнення та права полювання на диких тварин.

На основі проведеного аналізу у статті викладено висновки, що дають можливість органам державної влади обґрунтовано вносити зміни у чинне мисливське законодавство та практику його правозастосування, що дасть можливість ефективніше вести мисливське господарства в умовах сучасної України.

Ключові слова: мисливство, власність, дичина, Європа, полювання.

**The impact of regulation on property on hunting species for hunting organization in Europe in 19th - 20th centuries.**

Ukraine has a number of problems in functional, institutional, and organizational directions, which adversely affect the performance of the hunting field, reduce efficiency, leading to losses. In particular, they are the problems associated with the use of hunting grounds, hunting protected species, competence of hunting societies, competence of officials. The solution of the mentioned problems requires a scientific approach to finding ways to improve the mechanism of regulation of hunting in Ukraine, methodological approaches to their implementation, study, synthesis and use of the best practices.

It was researched the influence of political and legal devices of public ownership on hunting species. It was established that the main impact on the legal systems of European countries had two philosophical views as to legal ownership of the game, Roman and German. It was discovered causal relationships regarding ownership of hunting species. It was made a comparative analysis of Galician hunting legislation and other European countries in terms of hunting for hunting species. It was made analysis of hunting laws in working out mechanisms of appropriation and the right to hunt wild animals in Galicia, the Second Polish Republic, Belgium, Germany, Holland, Spain, Czech Republic, France, England, Sweden, Norway, Belgium, Romania, Italy and Russia.

Based on the analysis in the article there were some conclusions that enable public authorities to make reasonable changes to existing hunting legislation and its enforcement, which will enable efficient conduct hunting economy in modern Ukraine.

Keywords: hunting, property, game, Europe, hunting.

**Постановка проблеми.** В умовах сучасної України спостерігається низька ефективність ведення мисливського господарства, яка викликана недостатнім правовим забезпеченням права власності на дичину. Дослідження цієї проблематики в історичному контексті дасть змогу врахувати історичний досвід при вирішенні цієї проблеми.

**Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.** Питання права власності, правового регулювання права власності на мисливські види тварин висвітлені у працях Ф. Ружинського, Е. Шехтеля, М. Арістова, Д. І. Мейера,

М. Реймана, К. Виджинського, Шлезігєра, В. Кравчинського, Я. Стежинського, кодексах законів Галичини, у збірках стенографічних засідань Галицького сейму. Проте, деякі проблеми розглянуто побіжно, і вони потребують подальшого дослідження.

**Мета дослідження** – виявити особливості правового регулювання приватної власності на дичину. Дослідити взаємозв'язок між правом власності та організацією полювання.

**Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:**
- здійснити аналіз діючих нормативно-правових актів європейських країн та практики їх правозастосування в частині права власності на мисливські види тварин;
- виявити закономірності й особливості організації мисливства на мисливські види тварин в контексті права власності.

Одним із визначальних чинників, які впливають на організацію ведення мисливського господарства, є правове регулювання власності на землю, допуск до права полювання та вогнепальної зброї, терміни полювання. Вагомим фактором, який визначає соціально-економічний напрямок та ефективність ведення мисливського господарства, є правове регулювання права власності на дичину, яка є предметом, на який власне і відбувається полювання.

На думку Ф. Ружинського та Е. Шехтеля, ще до початку нашої ери людина була змушена полювати не лише, щоб отримати харчові продукти, але й з метою оборони, а права власності на дичину не було. На їхню думку, право власності на дичину зародилось одним із перших при організації суспільних каст. Вищі суспільні касти привласнили дичину забороняючи на неї полювати іншим кастам. Касти, які стояли на самій вершині, мали право власності та полювання на копитних, середні – на дрібну дичину, а найнижчі касти ловили пернатих [1 с.1]. До аналогічних висновків дійшли дослідники права середини XIX ст. з тією різницею, що при зародженні суспільного життя вперше привласнення рибальської та мисливської продукції відбувалось сім'ями, а не кастами. Але навіть у найдикіших народів існувало право приватної власності на знаряддя добування дичини [2 с. 2].

М. Арістов відзначав, що до X століття правових відносин щодо власності на дичину не існувало. У правовому відношенні дичина мала статус «res nullis», тобто,

кожен полював коли і де хотів, а у власність вона переходила до мисливця, який її добув. Перші правові норми, що встановлювали право власності на дичину, були встановлені у Польщі, починаючи з часів Болеслава Хороброго (967–1025), де лише король мав виключне право полювання по всій країні та відповідно привласнювати дичину. Він також вказував на ту особливість, що на Русі, де на великих площах проживало мало населення, право на полювання було більш ліберальним. На відміну від країн Європи, де всю територію узурпували королі, руські князі залишили у своєму розпорядженні найкращі місця полювання (території на берегах Дніпра, Десни і т.д.). Ці території були визначені у відповідних правових нормах, де у Святої княгині Ольги були свої місця для полювання по ріці Дніпро і Десна [3 с. 1-20]. У «Повісті врем'яних літ» описано конфлікт через право власності на мисливські угіддя у Х ст. Син шведського воєводи – Свенельда Лют, заїхав в чужі деревлянські мисливські угіддя, де у 975 році був вбитий [4 с. 44]. Слід відмітити, що за правління Карла VIII за вбивство людини не карали так жорстоко, як за крадіжку дичини. Лише за правління Владислава Ягайла (1351–1434) посягання на чужу власність (дичину) було замінене з вбивства на штраф [5 с. 3-22]. Починаючи з XII ст. князі надавали право володіння на дичину і відповідно право полювання монастирям, костелам, шляхті, а право малого полювання (тобто, на зайців, лисиць, пернату дичину) належало лише селянам, які за це мали платити податок, що складався зі шкір лисиць, куниць, а найбільше – білок [6 с. 824].У цей час у життя ввійшли так звані регалії – королівські, княжі, відповідно до яких право полювання на великих тварин (venatio magna) належало виключно вельможам, і вони могли це право передавати у власність магнатам і церкві [7 с. 7-16]. Більш детальніше право власності на дичину визначалось у Литовських Статутах 1529, 1566 та 1588 рр. Так, у статуті 1529 р. заборонялось «незаконне полювання на чужих володіннях». Визначалось покарання за крадіжку дичини або, як тоді виражались, насильство. Спеціально зазначалось, що браконьєр, який незаконно вполював дичину, повинен нести покарання на рівні з іншими злодіями. Хоча власність на дичину належала власнику ділянки, на якій вона знаходилась, все ж у випадку, коли поранена дичина перейшла на іншу територію, її можна було переслідувати та добути [8].

Слід відмітити, що положення Литовського Статуту діяли до початку XIX століття на території цілої України, і більша їх частина повторювалася пізніше в

«Збірнику малоросійських прав» [9]. Про важливість врегулювання питання користування мисливськими та рибальськими угіддями та власності на рибу та дичину можна судити, так як це питання врегульовувалось у Конституції Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 року [10]. Дослідники відзначали певні особливості у розвитку державного регулювання під впливом ментальності націй, звичаєвого права тощо. Так, В. Маційовський у книзі «Історія слов'янського права з XIV по XVIII віки» показав, що мисливське законодавство слов'ян коренилося у особливостях їх звичаєвого права: «Місцеві вимоги щодо полювання утворили слов'янське мисливське право, яке відрізнялось від скандинавського і німецького права. Так, наприклад, данському народові дозволялось полювати і тим самим привласнювати дичину лише на власному полі, а шляхті – і на землі, що входила у власність гміни, тоді як німецький закон взагалі забороняв полювання на чужій землі» [11 с.507]. Б. Свєнтожецький пояснював особливості права власності на дичину у слов'ян тим, що вони володіли великими територіями з низькою густиною населення, де водилось багато дичини. [12 с.43-51].

З розпадом Речі Посполитої та входженням у 1772 році Галичини у склад Австрійської імперії змінюється правове регулювання ведення мисливства, зокрема, й право власності на дичину.

Одним із перших мисливських законів Галичини був патент від 28 лютого 1786 року, відповідно до якого право полювання та право власності на дичину належало виключно власнику земельної ділянки незалежно від її площі. Цивільний закон (стаття 295) вважав дичину частиною землі або часткою нерухомості, яка належала власнику землі, але пункт. 4 патенту Австрії від 1786 р. визначав, що власник землі втрачав право власності на дичину, якщо вона перейшла на іншу земельну ділянку навіть; у випадку, якщо її поранили і вона перейшла на чужу ділянку, її вже не дозволялось переслідувати зі зброєю. Перната дичина не вважалась цінною і її можна було виловлювати будь-яким методом, виставляючи сітки на чужій ділянці [13 с. 474]. Така ж правова позиція існувала й у Чехії, а от у Тиролі, навпаки, птахи складали предмет полювання (Австрійський патент, пункт 20 від 1786 р.), а несанкціоноване полювання визнавалось крадіжкою. Пізніше ці ж вимоги перейшли у Кримінальний кодекс Австрії від 27 травня 1852 року, де п. 174 визначав крадіжкою: вилов риби із ставків, на яких заборонено рибалити (штраф – 5

золотих); добування дичини з мисливських ревірів (відповідно до п. 178 – від 6 місяців до одного року тюрми суворого режиму, а при обтяжуючих обставинах – від року до п'яти). На рівні із браконьєром відповідальність несли і особи, які переховували браконьєра [14 с. 177-184]. Через те, що дичина має великий ареал поширення, для вирішення проблеми нерегульованого добування дичини дрібними землевласниками на своїй землі встановлювались мінімальні допустимі площі мисливських господарств, в яких власник тварин мав право на їх добування [15 с.5]. Тому відповідно до патенту від 1786 року було заборонено самостійно проводити полювання та привласнювати дичину власникам земельних ділянок менших за 200 моргів [16 с.467-470].

Аналогічні вимоги містились у патенті від 7 березня 1849 [17 с.70-71], але власники вольєрів мали право власності на благородні види дичин незалежно від площі вольєру [18 с. 41], [19 с.189-191]. Шкідливу дичину, яке несла загрозу для життя людей та їхнього майна, у Галичині та практично у всіх законодавствах Європи дозволялось добувати, але не застосовуючи зброю. Слід відмітити, що у кожній країні Європи законодавство давало різне визначення шкідливих видів дичини, яку дозволялось добувати та привласнювати кожному на власній земельній ділянці. Зокрема, у Галичині до шкідників зараховували серед іншого диких качок та гусей які пристали до свійських стад, тоді як у Бельгії, Німеччині, Голландії та Іспанії визнано, що шкідливою дичиною є дикі кролики, а в Англії крім кроликів до шкідливих зараховували зайців [20 с.17-19].

Мисливські видання описували й курйозні випадки при виконанні цієї норми закону щодо беззастережного права власності на дичину у вольєрі, коли один мисливець обгородив парканом пеньок і відстрілював пернату дичину, яка на нього сіла. Справа дійшла до суду, де він пояснював, що виконав всі вимоги щодо організації вольєрного господарства і полював законно, так як мінімально допустима площа вольєру не визначена, а у вольєрі дозволяється полювати у будь-яку пору року [21 с.46]. Кожен великий землевласник у Галичині мав право продати або здати в оренду право полювання на своїй землі [22 с.132-135]. Власники земельних ділянок, які мали до 200 моргів землі, хоча й були власниками дичини, але право власності на них могли використовувати лише об'єднавшись з іншими дрібнішими власниками земельних ділянок з метою дотримання вимог щодо

мінімальної суцільної площі мисливського господарства у 200 моргів. Адміністративний трибунал рішенням від 19 червня 1880 року L. 1123 № 807 [23 с.41] та у роз’ясненні Міністерства Рільництва Австрії від 31 липня 1849 року № 342 [24 с.362], [25 с.1]. пояснили, що мисливські угіддя вважаються суцільними, навіть коли їх перегороджували дороги і річки. Після організації мисливського господарства вартість здачі в оренду іншим особам визначалась на аукціоні, який організовувала гміна. Рішення адміністративного трибуналу від 7 квітня 1878 року L.579 № 247 визначало, що особа, яка запропонувала найвищу ціну за право оренди права полювання, набувала це право після затвердження протоколу аукціону у старостві. Відповідно до п.4. Розпорядження Міністра сільського господарства від 1852 року виконавча влада мала право не затверджувати акт про проведення аукціону, якщо виявиться, що при проведенні аукціону була попередня змова або інші корупційні дії учасників аукціону, метою яких було зменшення ціни оренди [26 с.367]. Міністерство рільництва Австрії рішенням від 25 червня 1878 року L. 6232 визначало, що при проведенні аукціону щодо оренди права полювання потрібно керуватись законом про проведення аукціонів від 15 липня 1852 року. Мінімальний термін оренди права полювання у власників земельних ділянок повинен був становити не менше п’яти років. Орендар полювання повинен був сплатити вартість оренди одразу за два роки вперед за чотири тижні до початку оренди. Суборенда мисливських угідь була заборонена Чистий дохід з гмінного полювання повинен бути розділений кожного року або на завершення терміну оренди мисливських угідь між всіма власниками земельних ділянок, які увійшли у цей ревір [27 с.366-369].

Здача права власності в оренду іншим особам врегульовувалось окремим сервітутним правом (з латинської — servitus, повинність, зобов’язання). Цивільний кодекс Австрії у редакції 1812 року визначав шість видів сервітутів, а саме: Полювання, риболовства, ловлення птахів; Право утримувати на чужій землі стежки для вигону худоби або переїзду; Черпання води, напування худоби; Випас худоби; Збір опавшого гілля, жолудей, грабання листя; Добування каменю, викопування піску, випалювання вапна [28 с.167-168]. Згідно цього права власник земельної ділянки орендував можливість проведення полювання на власній земельній ділянці, за що отримував відповідну суму коштів. М. Грушевський у

праці «Житє економічне, культурне, національне XIV-XVII віків» вказував, що на українських землях у XIV-XVII було досконало розвинуте сервітутне право саме при використанні земельних ділянок для організації різних промислів [29 с.165]. У Галичині вийшла низка праць, присвячених правовому регулюванню сервітутного права у галузі мисливського господарства та полювання. Зокрема, це питання розглядалось у праці Володимира Дідушицького «Власність та сервітути у Галичині», яка вийшла у 1867 році [30 с.160-164]. Сучасні дослідники відзначають, що особливого значення користування сервітутним правом у Галичині набуває у період (кінця XVIII ст. – середини XIX ст.) парцеляції, тобто, поділу земельних наділів на невеликі паї, які передавались у спадщину [31 с.49].

Дослідник європейського мисливського законодавства Т. Бресєвіч у праці «Мисливське законодавство в Європі» вказував, що за деяким винятком у всіх країнах Європи у середині XIX ст. законодавчі норми не дозволяли власникам малих земельних ділянок самостійно займатись полюванням, хоча й у всіх законодавствах визначалось, що землевласник володів мисливськими видами тварин, який у певний період на них знаходились. Зокрема, у німецькому законодавстві чітко розмежовували право полювання на дичину, пов’язане із власністю на землю, та виконання права полювання, дозволене мисливським спілкам на більшій площі, але при цьому власник права полювання отримував доходи від права полювання, коли його земельна ділянка була включена у мисливський ревір. На таких же засадах було побудоване мисливське законодавство в Австро-Угорщині, де власник земельної ділянки, який хоче виконувати право полювання повинен мати у власності певну площу мисливських угідь. У різних провінціях імперії мінімальна площа мисливських господарств коливалась від 16 до 166 гектарів, однак ця площа повинна бути суцільною, тобто, щоб її можна було обійти не ступаючи на чужу власність. В Австро-Угорській імперії та у Чехії, Прусії власники земельних ділянок, які не мали можливості організувати самостійне мисливське господарство через брак площі, організовували більші мисливські господарства, які, як правило, здавали в оренду.

На відміну від Галичини та країн, що входили до Австро-Угорської імперії, у таких країнах Європи як Франція, Англія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Голландія, Іспанія, Румунія, Італія та Росії (за винятком селян) власник земельної ділянки мав

право самостійного полювати та привласнювати дичину. У цих країнах, на відміну від Галичини, не встановлювали мінімально допустимої площі земельної ділянки, на якій можна було б мати право самостійно добувати та привласнювати дичину. Особи, які не мали у власності земельних ділянок, мали право полювати лише за згодою її власника.

Лише у таких країнах Європи як Португалія та Італія була запроваджена правова система, що давала свободу полювання, а власність на дичину не була взаємопов'язана з власністю на землю. Підгрунтям цієї системи було римське право, яке визначало, що полювати і привласнювати дичину дозволяється всюди, де це не заборонено законом. А закон у цей період забороняв полювання лише на засіяних полях та на обгородженій території.

Лише наприкінці XIX ст. у Швейцарії всі мисливські тварини були у власності держави. Право на їх добування проходило двома способами: надання в оренду мисливських угідь; реалізація іменних ліцензій на право полювання, які надавали право полювання по цілому кантоні.

Автор праці «Мисливське законодавство в Європі» Т. Бресєвіч, досліджуючи різні правові механізми державного регулювання ведення мисливського господарства, підсумовував, що хоча й у різних країнах Європи запроваджені різні правові механізми, але у них набагато краще ведеться мисливське господарство, ніж у Галичині. Він справедливо відзначав, що найголовніший чинник, що впливає на ефективність, це – не правові механізми, а моральність населення, яке здійснює правозастосування затверджених державою законів [32 с.19-25].

**Висновок**

З проведеного дослідження випливає висновок, що право власності на мисливські види тварин тісно пов'язане з суспільно-політичною системою держави. Простежується алгоритм, відповідно до якого проходила еволюція права власності. Він полягає в тому, що до встановлення державних утворень дикими видами тварин ніхто не володів. З встановленням державних утворень вони переходять у виключну власність монархів, але при ослабленні їх влади власність на дичину та право полювання передається багатим прошаркам населення, церкві. З запровадженням приватної власності на землю серед великої кількості населення право власності на дичину передається їх власникам. У зв'язку з специфічністю ведення мисливського

господарства, яка полягає у тому, що для розведення дичини необхідно великі площі, починаючи з XVIII ст. право власності обмежується для власників малих земельних наділів з метою їх участі в організації великих ефективних мисливських господарств; для стимулювання здавати своє право власності на тварини в оренду.

**Список використаної літератури**


1. Rożyński F., Schechtel E. Ekonomiczne znaczenie łowiectwa dla naszego kraju.// Łowiec. – 1921. – № 3. – S.1.
2. Thiers A. Własność i jej nieprzyjaciele / A. Thiers. – Leszno: dr.nia E. Günthera, 1849. – S. 2.
3. Аристов Н. Промышленность древней Руси. – С.-Петербург, 1866. – С. 1-20.
4. Літопис руський / пер. за іпатським списком Л. Махновець. — К.: Дніпро, 1989. — С.44.
5. Przewodnik myśliwca. – Leszno i Gniezno: Nakładem i drukiem E. Günthera, 1848. – S. 3-22.
6. Prawo lowieckie w polsce w wiekach srednich//Przewodnik Naukowy i Literacki: Dodatek do "Gazety Lwowskiej". – 1904. – № 7. – S.824.
7. Krawczynski W. Lowiectwo: Przewodnik dla leśników zawodowych I amatorów myśliwych / W. Krawczynski . – Kraków: Druk W.L.Anczyca i spółki, 1924. – S. 7–16.
8. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року [електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text9.phtml?id=2278. – Заголовок з екрану.
9. Природоохоронні напрями в державницькій політиці українського козацтва [електронний ресурс]. – Режим доступу: gaidamaky.pp.net.ua/publ/2-1-0-4
10. Конституція Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 року [електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html
11. Maciejowski W.M. Historya prawodawstw słowiańskich. 2-e wyd. T. IV. – Warszawa: Drukarnia K. Kowalewskiego, 1862. – S. 507.
12. Świętorzecki B. Myśliwstwo na Kresach Wshodnich w ostatnim stuleciu 1850-1936.Szkic historyczny. - Malinowszczyzna, 1936. – S. 43-51.

13. Posiedzenie 1-26 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1895/96 od 28.grudnia 1895 do 8. lutego 1896. - Lwów, 1896, – S. 474.
14. Till E. Wykład prawa rzeczowego ausriyackiego (prawo własności, prawo służebności i prawo zastawu).T.II., wyd. drugie – Lwów: Nakładem księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1892. – S. 177-184.
15. Проців О.Р. Площа мисливського господарства – більше менше / Олег Проців // Полювання та риболовля. – 2013. – №9 (142) вересень. – С. 5.
16. Posiedzenie 1-26 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1895/96 od 28.grudnia 1895 do 8. lutego 1896. - Lwów, 1896, – S.467-470.
17. Burzyński E. W sprawie wykonania prawa polowania//Łowiec. – 1887. - № 4. – S. 70-71.
18. Szawłowski L. Korespondencye//Łowiec. – 1883. – № 3. – S. 41.
19. Paszkudzki M. Kilka uwag u sprawie reformy Ustawy łowieckiej //Łowiec. – 1887. - № 12. – S. 189-191.
20. Bresiewicz T. Ustawodawstwo łowieckie w Europie / Tadeusz Bresiewicz. – Lwów: Drukarnia W. Łozińskiego, 1898. – S. 17-19.
21. Pawlikowski M.K. Prawo łowieckie: komentarz dla województw wschodnich z dołączeniem rozporządzeń wykonawczych i kalędarza myśliwskiego. – Wilno: Nakładem policyjnego klubu sportowego, 1929. – S. 46.
22. Słotwiński K.L. Katechizm poddanych galicyjskich o prawach i powinnościach ich względem Rządu, Dworu i samych siebie. – Kraków: zakłład nar. im. Ossolińskich, 1832. – S.132-135.
23. Szawłowski L. Korespondencye//Łowiec. – 1883. – № 3. – S.41.
24. Kasparek J. R. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem: [w 6 tomach] / J. R. Kasparek. – Lwów: Wyd-wo H. Altenberga, 1884. – T.1. – S. 362.
25. Sprawy krajowe // Gazeta lwowska. – 1892. – № 36. – 16 lutego. – S.1.

26. Orzeczenia wyżczych władz w sprawach leśnictwa i łowiectwa// Sylwan. – 1884. – № 10. – S. 367.
27. Kasparek J. R. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem: [w 6 tomach] / J. R. Kasparek. – Lwów: Wyd-wo H. Altenberga, 1884. – T.1. – S. 368-369.
28. Kodeks cywilny obowiązujący w Austryi od l . stycznia 1812 r. z uwzględnieniem wszystkich zmian i uzupełnień łacznie z trzema nowelami. – Lwów: nakladem F. Koniecznego, 1918. – S. 167-168.
29. Грушевський М. Історія України-Руси в 11-ти томах, 12 книгах / Михайло Грушевський. – Київ: Наукова думка, 1995. – T.VI: Житє економічне, культурне, національне XIV-XVII віків. – С. 165.
30. Nekrolog // Łowiec. – 1889. – № 11. – S.160-164.
31. Кульчицький В., Левицький І. Джерела, структура, основні положення Австрійського цивільного кодексу 1811р. / В. Кульчицький, І. Левицький // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: юридична. Вип. 48 /. – Львів, 2009. – С. 49.
32. Bresiewicz T. Ustawodawstwo łowieckie w Europie / Tadeusz Bresiewicz. – Lwów: Drukarnia W. Łozińskiego, 1898. – S. 19-25.

Проців О.Р. Вплив правового механізму регулювання власності на мисливські види тварин на організацію мисливства у Європі X-XX ст. Публічне управління та митне адміністрування : наук. зб. / Ун-т митної справи та фінансів. – Дніпропетровськ: Вид-во Ун-ту митної справи та фінансів, 2016 р. – № 2 (15). – С. 35-41.